

BİR “ÇOCUK KASABASI” SARIKAMIŞ**Makbule SARIKAYA***

“Sarikamış, Kars ve ötesini iyi biliyordum. Şimdi programını hazırladığım irfan işlerimi fiili sahaya çıkarmak için... Sarikamış'ı çocuklar kasabası yapmayı iki sebepten lüzumlu görüyordum. Biri müsait binaların bolluğu, ikincisi büyük şehirden uzaklığı idi.”¹

ÖZET

Kazım Karabekir Erzurum Kongresi'nden önce doğuya gelmiş ve buradaki yetim ve bakımsız çocukların eğitimiyle ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Karabekir'in desteği ile Kars ve Sarikamış'ta bulunan eğitime uygun binalar okula dönüştürülmüştür.

Sarikamış'ta bu çocuklar için açılan okullarda nitelikli bir eğitim verilmiştir. Okulların yanısıra, dişçilik, fotoğrafçılık gibi çeşitli kurslar da düzenlenmiştir. Böylece Sarikamış ilçesi bir çocuk kasabası haline gelmiştir.

Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'nın sonunda sosyal ve ekonomik kayıpları, savaşa bütün maddi ve manevi kuvvetiyle katılan devletler gibi büyük olmuştur. Harp sırasında 3 milyona yakın insan seferber olmuş ve bunların büyük bir kısmı; harp meydanında ölmüş, bir kısmı bulaşıcı hastalıklardan hayatını kaybetmiş ve bir kısmı da esir düşmüş veya kayıp olmuştur.² Ekonomik ve sosyal kayıpların yaşandığı önemli savaş sahalarından biri olan Doğu Anadolu'da da savaşların tesirleri büyük olmuş³ ve bu harplerin gerisinde hazin manzaralar kalmıştı.

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

¹ Kazım Karabekir, Çocuk Davamız, I, İstanbul, 1995, s. 71.

² Vedat Eldem, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, 1994, s. 213.

³ Şevket Süreyya Aydemir, Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1993, s. 117-126

Savaşabilen yetişkinlerin kaybedildiği ve yerleşim yerlerinin tahrip olduğu bir ortamda mevcut imkansızlardan en çok etkilenenler, hiç kuşkusuz çocuklar olmuştur. Sarıkamış ve Kars'ta mevcut binaların, savaş sahasından toplanan çocukların eğitimi için uygun olduğu Kazım Karabekir'in yukarıdaki sözlerinden anlaşılmaktadır. Kazım Karabekir Paşa'nın, doğudaki çocukların irfan ve eğitim hareketine özellikle sahipsiz çocukların yeniden hayata kazandırılmasına yönelik çok başarılı bir faaliyete başladığında Sarıkamış'ı seçtiği görülmektedir. Kazım Karabekir Paşa'nın uzun savaş yılları sonrası ortada kalan sahipsiz çocuklara yönelik bu faaliyetleri neticesinde, Sarıkamış bir çocuk kasabası haline getirilmek istenmiştir.

Kazım Karabekir Paşa, Türk Milli Mücadele tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Başarılı bir asker olan Karabekir Paşa, doğuda bulunduğu süre içinde; savaşların ve katliamların devam ettiği bir esnada, savaşın yıkımlarını en çok yaşayan ve yaşadıklarına mantıklı bir açıklama bulamayan öksüz ve yetim çocuklara babalık etmiştir. Uzun yıllar devam eden savaşlar sonrasında kimsesiz kalan ve sahipsizliden dolayı ölüme terk edilen yavrucakları korumak, eğitmek ve onlara ideal kazandırmak yani onları yeniden hayata döndürmek için Karabekir Paşa yılmadan çalışmıştır.

Karabekir Paşa, doğuya geldiği ilk zamanlardan başlayarak, -daha 1919 yılında yol üzerinde Barbur'ta gördüğü bakıma muhtaç çocukları Erzurum'a nakletme emrini vermiş- I. Dünya Savaşı ve Ermeni zulmü sonucu ortada kalmış bakımsız ve kimsesiz binlerce çocuğun eğitimiyle ilgilenmiş ve onlar için bulunduğu bölgede okullar ve kurslar açmıştır.⁴

Kazım Karabekir Paşa, Erzurum Kongresi'nden önce 24 Mayıs 1919 da Erzurum Darüleytami'nden (Yetim Yurdu) aldığı 12 yaşından büyük 33 çocuğu iki kolorduluk sanayi takımlarına dahil ederek çocukların eğitimlerine başlamıştı.⁵ Erzurum'da başlayan eğitim faaliyetleri, daha sonraki tarihlerde daha doğuya kaydırılmıştı.

30 Ekim 1920 Kars'ın işgalden kurtarılmasından sonra, bölgede Amerikan Heyetleri'nin Tiflis, Gümrü ve Erivan'da 18.000 Ermeni çocuğunu himaye ettiğini

* Sarıkamış, Kars iline bağlı bir ilçe merkezidir. Denizden yüksekliği 2092 m. olan ve saf sarıçam ormanlarıyla ünlü ilçe; 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Rus işgaline girmiştir. 1915 Sarıkamış Felaketinde Türk Ordusu'nun büyük zayıflar verdiği Sarıkamış; Şubat 1918 Türk Ordusu'nun ileri harekatiyle uzun süren işgalden 5 Nisan 1918 de kurtulmuştur. Ancak Mondros Mütarekesi ile bölge, 1914 sınırlarına dönülmesi ve Nisan 1919 da Kars'ta kurulan hükümetin İngilizlerce dağıtılmasından sonra Ermeni mezalimine maruz kalmış, nihayet Kazım Karabekir Paşa'nın Doğu Harekatiyle 29 Eylül 1920 de kesin surette Türk topraklarına katılmıştır.

⁴ Nuri Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, Konya, 2001, s.107.

⁵ Karabekir, Çocuk Davamız, I., s 17.

ve onlara eğitim verdiğini gören Karabekir Paşa, bu eğitim çalışmalarından etkilenmiş ve konuyla yakından ilgilenmiştir.⁶

Bakıma muhtaç çocuklar için eğitim kurumları açarak burada çocuklara okuma-yazma ve ahlak ve sanat eğitimi verilmesi hedeflenen mekteplerden bir kısmı; Erzurum'da eğitim faaliyetine başlamış, bu okullardan bazıları daha sonra Erzurum'dan Kars'a ve Sarıkamış'a nakledilmiştir.⁷

Doğu illerinde önemli ölçüde kültürel ve sosyal teşebbüsleri geliştirmek ve bakıma muhtaç yoksul ve bakımsız çocukları hayata hazırlamak için, Sarıkamış merkezinde 12 Kasım 1921 de Çocukları Himaye Cemiyeti kurulmuştur.⁸ Bu konudaki ilk haber daha cemiyet açılmadan önce Sarıkamış'ta yayınlanan Varlık Gazetesi'nde "Hayırlı ve Ulvi bir Teşebbüs Çocukları Himaye Cemiyeti" başlığı ile duyurulmuştur.⁹

Varlık Gazetesi'nde yer alan bu haberde; millet çocuklarının o günkü koşullarda ne durumda olduklarıyla ilgili geniş açıklamalar yapılmıştır. Bu habere göre; "Bir millet, mevcudiyetini kaybetmemek ve başkalarının ayakları altına yuvarlanmamak için hayatında bir yandan yıkılan bir yandan yapılan ve boşalırken dolan bir kabiliyet göstermeli, yapılışın yıkılışa galebesini temin etmelidir... Türk, büyük sıtımalar uzun ve kanlı muharebelerle sarsılarak yurdun bir köşesinden öteki köşesine muhaceretlere uğradı, yuvaları dağıldı. Civanları telef oldu... en ziyade bundan yavrularımız, küçük neslimiz müteessir oldu. O nesil ki milletin müstakbel hayatıdır. Daha doğrusu müstakbel millettir. Bu gün analarını, yurtlarını ve yavrularını kaybetmiş veyahut bozulmuş yuvalarına acı bir hicran ve mahrumiyetle dönmüş binlerce Türk yavrusu hayatının büyüme ve serpilme devrinde mihnet ve felaketlerin canlı şahitleri halinde yüzleri, solgun gözleri elemle manalı kimisi fakir, kimisi öksüz ve kimsesiz kaldı. Sinemizde derin boşluklar açıldı. Bu boşlukları doldurmak falan veya filan kimselerin yapabileceği şeyler değildir. Bunlar öyle içtimai yaralarımızdır ki; yine içtimai devalarla birlikte, teşebbüslerle, faal cemiyetlerle şifa bulunur."¹⁰

Savaş sonrası sosyal yaraları sarmak, kimsesiz ve sahipsiz millet yavruları hayata kazandırmak gibi ulvi amaçlarla çalışacak olan bu Cemiyetin kuruluşu merasimi, Sarıkamış'ta Askeri İdadi'de yapılmıştır. Merasimde Kazım Karabekir Paşa; "dünyanın bütün gelişmiş ve medeni milletlerinin kimsesiz ve bakıma muhtaç çocuklar için bu tür müesseseleri kurduğunu..." belirten bir konuşma yapmıştır.¹¹

⁶ Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, I, Ankara, 1960, s. 696; Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, II, Ankara, 1960, s.311.

⁷ Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, s. 109-111.

⁸ Karabekir, Çocuk Davamız, I, s. 81; Karabekir, İstiklal Harbimiz, II, s.311; Ali Servet Öncü, Varlık Gazetesi (25 Ağustos 1921-31 Aralık 1923), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000, s. 273.

⁹ Varlık, 10 Kasım 1921, s.10.

¹⁰ Varlık, 10 Kasım 1921, s. 10.

¹¹ Varlık, 17 Kasım 1921, s.11.

Merkezi Sarıkamış olarak kararlaştırılan Çocukları Himaye Cemiyeti, ilk önce 30 maddelik bir nizamname yayınlamıştır.¹² Nizamnamede; cemiyetin çalışma esasları, bütçesi, bakıma muhtaç çocuklar için kurulacak kuruluşlar ve ilgilenecek kişilerin yetki ve görevleriyle ilgili esaslara yer verilmiştir.

Doğu Anadolu'daki kimsesiz ve bakıma muhtaç çocukları himaye edip onların talim ve terbiyesi ile ilgilenen Çocukları Himaye Cemiyeti, ilk faaliyet olarak Anasınıfları açmıştır.¹³

Kars Antlaşması'ndan sonra, Sarıkamış'ta eğitime ve bakıma muhtaç çoğu yetim olan çocuklardan, küçük yaşta olanları için açılan Sarıkamış Ana Mektebi, Karabekir'in Amerikalı eğitimcilerden gördüğü tarzda¹⁴ bizzat tanzim edilerek 28 Kasım 1921 de açılmıştır.¹⁵ Eğitim araç ve gereçleri bakımından da zamanın şartlarına göre oldukça modern bir eğitim imkanı sunan okulda öğrencilere pratik olarak el işleri, müzik ve terbiyevi oyunlar öğretilmekte idi.¹⁶

Sarıkamış'ta açılan okullardan biri de Sıhhiye Mektebi idi. Sıhhiye Umum Müdürlüğü'nün Küçük Sıhhiye Mektebi programı dahilinde, fakir ve şehit çocuklarını yetiştirmeyi amaçlayan mektepten, Mayıs 1921 yılında 30 öğrenci diploma almıştı.¹⁷ Mart 1923 yılında ise 20 öğrenci diploma almış ve doğu vilayetlerinde sağlık alanında hizmet vermeye başlamışlardı.¹⁸

Sarıkamış'ta açılan okullardan biri de Sarıkamış Askeri İdadisi'dir. Önceki tarihlere açılan Leyli Eytam İbtidai Mektebi, beş sınıflı bir hale gelince askeri ortaokul haline getirilmiş ve kurulan İbtidai Mektebi, Aralık 1920 den itibaren Erzurum'dan Kars'a nakledilmiş ve sonra bu ilkokul Askeri İdadi'ye çevrilmişti. Daha sonra bu Askeri İdadi, (24 Haziran 1921) Kars'tan Sarıkamış'a nakledilmiştir.¹⁹ Böylece Kazım Karabekir Paşa'nın ifadesiyle; "artık çocuklar kasabamız tam kadrosuyla kurulmuş oldu."²⁰

Sarıkamış'ta eğitime devam edilen Askeri İdadi'nin öğrencileri sanattan edebiyata ve müzikten el işlerine varıncaya kadar birçok alanda eğitim almışlardı. Atış talimi, tiyatro temsilleri ve dil eğitimi konusunda da önemli ve etkin çalışmalarda bulunan Askeri İdadi'de uygulanan program ve yapılan eğitim faaliyetleri dönemin şartlarına göre oldukça modern ve uygulamaya yönelik nitelikteydi.²¹

¹² Varlık, 5 Ocak 1922, s. 17.

¹³ Varlık, 1 Aralık 1921, s. 13.

¹⁴ Karabekir, Çocuk Davamız, I., s. 82.

¹⁵ Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, s. 158.

¹⁶ Nuri Köstüklü, "Kazım Karabekir'in Açtığı Okullar II," B.B.T.D. VI, Ağustos 1986, s. 38.

¹⁷ Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, s. 136.

¹⁸ Karabekir, Çocuk Davamız, I., s.270.

¹⁹ Köstüklü, "Kazım Karabekir'in Açtığı Okullar II," s.36-37.

²⁰ Karabekir, Çocuk Davamız, I, s. 76.

²¹ Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, s. 145.

Karabekir Paşa, Sarıkamış Askeri İdadisi'nde yetişen öğrencileri tanıtmak ve onların bilgi ve becerilerini arttırmak için geziler düzenlemiş ve çocuklar Trabzon'dan Ankara'ya, İstanbul'dan Tarsus'a Anadolu'nun birçok iline gitmiş ve buralarda kendilerini izleyenleri hayran bırakan çeşitli temsil ve gösterilerde bulunmuşlardı.²² Gezileri 1923 yılında da devam eden Sarıkamış Askeri İdadisi öğrencilerinin bir kısmı, Bursa gezisi sırasında Bursa Askeri İdadisi'nde kalmış ve buradaki okulun esasını teşkil etmişlerdir.²³

Sarıkamış'ta açılan bu okulların yanında, çok sayıda kurslar da açılmış ve vasıflı elemanın az bulunduğu bir dönemde çeşitli kurslar ile ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmıştır. Sarıkamış'ta açılan belli başlı kurslar şunlardır:

Ebelik Kursu: Erzurum'daki kurslarda ihtiyaç tam olarak karşılanamadığı için yeni bir ebelik kursu, 15 Ocak 1922 de Sarıkamış'ta açılmış ve burada ebelere, genel sağlık ve çocuk hastalıkları konusunda eğitim verilmiştir.²⁴

Elektrik, Sinema ve Fotoğraf Kursları: Doğu Harekatı'ndan sonra bölge gençleri için Şark Cephesi Karargahı'nda sinema, fotoğraf ve elektrik sahalarında kurslar açılmıştı.²⁵

Sarıkamış'ta Şark Cephesi Karargahı'nda düzenlenecek bu kurslara katılma şartlarına dair bir talimatname yayınlanmış ve bu talimatnamede; 1 Nisan 1922 de başlayacak kursa, 17 yaşından büyük, okuma-yazma bilmeleri şart olmayan bölge gençlerinin katılabileceği belirtilmişti. Bütün ihtiyaçların askeriyece karşılanacağı bu kursları başarı ile bitiren bu gençlere tasdikname verileceği 14 maddelik bu talimatnamede ayrıntılı olarak belirtilmişti.²⁶

Dişçilik Kursu: Sarıkamış'ta 1 Kasım 1921 de 5 öğrenci ile açılan kursa, bölgenin ortaokulu ve liseyi bitiren gençler katılmıştır.²⁷

Elektrikçilik Kursu: Sarıkamış'ta Nisan 1922 de başlayan üç ay süreli kursa halktan arzu edenler ücretsiz olarak katılabilmıştır.²⁸

Sarıkamış'ta yapılan bütün eğitim faaliyetleri için çok sayıda bina ve arazi vardı. Sarıkamış'ta Ruslardan kalan ve iki alaylık modern kışlalar, büyük bir askeri kulüp, modern bir hastane, muazzam bir mabet iki de modern subay mahallesi vardı. Burası mülki teşkilatta ilçe merkezi olduğundan modern bir çocuk kasabası olmuştu.

²² Sarıkamış Askeri İdadisi öğrencilerinin gezilerinin bütün detayı için Bkz. Karabekir, Çocuk Davamız, I, s.116-342; Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, s. 148-149.

²³ Karabekir, Çocuk Davamız, I, s. 169; Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, s.157.

²⁴ Varlık, 16 Ocak 1922, s. 19.

²⁵ Karabekir, Çocuk Davamız, I, s.65-66.

²⁶ Varlık, 16 Şubat 1922, s. 29.

²⁷ Köstüklü, Kazım Karabekir ve Eğitim, s. 173.

²⁸ Varlık, 20 Mart 1922, s.28.

Bütün bu binalarda temsiller için geniş sahne, müze, okuma ve ders salonları ile spor ve müzik faaliyetlerinin yapılacağı yerler hazırlanmıştı.²⁹

Sarıkamış'ta açılan bu okullar, diğer bölgedeki eğitim faaliyetlerine örnek olmuştu. Sarıkamış'taki eğitim faaliyetlerini görmek ve denetlemek için Sarıkamış'a gelen Tetkik Heyeti üyeleri, Sarıkamış'taki bütün okulları, meslek Kurslarını, Çocukları Himaye Cemiyeti'ni gezmiş ve incelemişlerdi. Heyet Başkanı Trabzon Valisi Hazım Bey, bölgede Kazım Karabekir'in himayesinde yürütülen bu faaliyetleri takdir etmiş ve bu okulların çok kaliteli olduğunu belirtmiştir.³⁰

Sarıkamış'taki eğitim faaliyetlerini inceleyenlerden biri olan Sürmene Darüleytami'nin kurucusu Kırallıoğlu Hüseyin Bey, Sarıkamış'a gelerek burada kimsesiz çocuklar için yapılan çalışmalarını görmüş; şehit çocuklarına karşı gösterilen şefkat ve ihtimamı, tahsil ve terbiyeleri için her hususta yapılan çalışmalar karşısında hayretler içinde kalmış ve hayranlığını gizleyememiştir.³¹

Görüldüğü üzere küçük bir ilçe merkezi, çok sayıda öksüz ve yetim çocuğun yuvası olmuş, Şarkın yetimleri, Sarıkamış şehitlerinin oğulları, soykırımların kılıçtan kurtulanları ve Kazım Karabekir Paşa'nın ölümden ve sefaletten kurtarıp millete ve vatana armağan ettiği bu yavrular, aldıkları eğitim ile mahv ve perişan olmaktan kurtulmuşlardı. Bu Türk çocukları için önemli bir yuva olan Sarıkamış'ta bulunan bu okullar ve kurslar, şarkın yetimlerine modern ve çağdaş eğitimin bütün gereklerine uygun nitelikte bir eğitim verebilmişti.

ABSTRACT

Kazım Karabekir arrived in East Anatolia before Erzurum Congress. He was concerned with orphaned and neglected children for their educational situation. Some buildings in Kars and Sarıkamış were used as the schools for the education of the children with the supports of Kazım Karabekir.

In Sarıkamış a qualified education was done in the schools opened for these children. In spite of this the several courses such as dentistry, photography were also organised. Thus, the town of Sarıkamış turned the town of the children.

²⁹ Karabekir, Çocuk Davamız, I, s. 78-79.

³⁰ Varlık, 16 Mart 1922, s. 37.

³¹ Öncü, Varlık..., s. 270.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR Şevket Süreyya, Suyu Arayan Adam, İstanbul, 1993.
- ELDEM Vedat, Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi, Ankara, 1994.
- KARABEKİR Kazım, Çocuk Davamız, I, İstanbul, 1995.
- KARABEKİR Kazım, İstiklal Harbimiz, I-II, Ankara, 1960.
- KÖSTÜKLÜ Nuri, "Kazım Karabekir'in Açtığı Okullar II," B.B.T.D. VI, Ağustos 1986, s. 36-41.
- KÖSTÜKLÜ Nuri, Kazım Karabekir ve Eğitim, Konya, 2001.
- ÖNCÜ Ali Servet, Varlık Gazetesi (25 Ağustos 1921-31 Aralık 1923), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2000.
- Varlık, 10 Kasım 1921, s. 10.
- Varlık, 17 Kasım 1921, s.11.
- Varlık, 1 Aralık 1921, s. 13.
- Varlık, 5 Ocak 1922, s. 17.
- Varlık, 16 Ocak 1922, s. 19.
- Varlık, 20 art 1922, s. 28.
- Varlık, 16 Şubat 1922, s. 29.
- Varlık, 16 Mart 1922, s. 37.